

Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin eserleri ve ilim ve dünyasına tesirleri

Artık bundan sonra, bizim akademik çevrelerimizin de kendi ülkemizin yetiştirdiği değerli ilim erbabının çalışmalarına daha yakın bir ilgi göstereceğini ümid ediyorum.

Ahmet Turan Arslan

Bilindiği gibi, asrımızda ülkemizin yetiştirdiği ilim adamlarından biri de Muhammed Zahid el-Kevserî (1296-1371 h./1879-1952 m.)'dir. O, Türkiye'deyken çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve nihayet "Ders Vekili" olarak tayin edilmişti. Osmanlı döneminde ileri gelen müderrişler arasından seçilen ders vekilleri Şeyhülislam'a vekaleten medreselerdeki öğretim ve öğrenci işlerini yönetirler ve ayrıca onun yerine Sultan II. Bayezid Medresesi'nde ders okuturlardı. Bu itibarla daha Türkiye'den ayrılmadan önce yüksek seviyeli medreselerdeki müderrisliği ve yaptığı ilmi çalışmalar Zahid Efendi'ye haklı bir itibar kazandırmıştı.

15 Ağustos 1336 (1926) tarihinde Ders Vekili olan Kevserî, İttihad ve Terakkiciler'in bazı tasarruflarına karşı çıktığı için bu görevden azaldılmış ve 13 Rebiülevvel 1341 (3 Kasım 1922)'de de vatanını terke mecbur kalıp Mısır'a hicret etmiştir.¹

Mısır'a gitmeden icazet verdiği talebelerinin yüzlere ulaştığı bildirilen² Zahidü'l-Kevserî, hicret ettikten sonra da öğrenci yetiştirmeye ve ilmi çalışmalarına devam etmiştir.

Türkiye'deyken talebelerine icazetini adet olduğu üzere elle yazılmış olarak veren Hocamız Mısır'da kendisinden icazet almak isteyenlerin artması ve bu konuda kolaylık sağlanması maksadıyla icazetini "et-Tahrîrü'l-Veciz fî mâ Yebteğihî'l-Müsteciz" adıyla bastırmıştır (Kahire, Matbaatu'l-Envar, 1360 h., 47 sayfa).³ İcazet verdiği kimselerin çoğu Mısırlı olmakla birlikte, Yemen, Hindistan, Pakistan, Endonezya, Malezya, Fas, Irak ve Suriye gibi muhtelif ülkelerden pek çok ilim erbabına da icazet vermiştir. Yukarıda adı geçen icazetini 300 adet bastırıldığı ve bittiği bildirildiğine göre (Bkz. et-Tahrîr, Ebu Guddê Neşri, takdim yazısı), Kevserî'nin icazet verdiği kimselerin sayısının 300'den çok fazla olduğunu söylememiz mübalağa olmaz sanırım.

Zahid el-Kevserî'den icazet alan kimselerden ilgili kaynaklarda isimleri yazılı olanlar dışında şahsen tesbit edebildiklerimi de zikretmemin bu babda faydalı olacağı kanaatindeyim:

1- Abdülhamid eş-Şîmî el-Kütübî el-

Mısırî: Halen, (15. 04. 1995) Malezya'da Uluslararası İslam Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan ve aslen Bağdatlı olan Dr. Necm Abdurrahman Halef'in ifadesine göre, bu zat Zahidü'l-Kevserî'den icazet almış ve bu icazetnameye istinaden de Dr. Necm'e icazet vermiş ve takriben 1978'de vefat etmiştir.

2- Halen, Malezya'da Cohor Eyaleti Müftüsü olan Ahmed Avang Hüseyin: 27. 09. 1995 tarihinde Müftülük'te ziyaret ettiğimde, kendisi Ezher'de talebeyken Zahidü'l-Kevserî'nin de ders meclisinde bulunduğunu ve ondan icazet aldığını söyledi. İcazeti göstermek istedi, fakat gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle bulmak zordu. Ancak ben Zahidü'l-Kevserî'den bahsedince, yüzüne bir sevinç hali geldi ve hemen masasının çekmecesinden Zahid Efendi'nin neşrettiği eserlerden "et-Tabsûr fi'd-Din ve Temyizi'l-Fırkatî'n-Naciye..." (Kahire, Matbaatu'l-Envar, 1359 h./1940 m.)'yi çıkarıp gösterdi.

3- Singapur'da görüştüğüm (20. 09. 1995) Mekkeli alim muhterem Dr. Seyyid Muhammed b. Alevi el-Malîkî de babasının, Zahidü'l-Kevserî'den icazet aldığını ve kendisinin, babasının hocaları arasında Kevserî'nin tercem-i halini yazdığını söyledi.

Burada ayrıca kaydetmeliyim ki, Kevserî'den icazet almış olanlardan merhum Alasonyalı Hacı Cemal (Öğüt) Efendi (vefatı 28 Mart 1966)'nin kızı Hikmet Hanımefendi, babasının Zahid Efendi'den aldığı icazetin Cemil Molla'nın kitapları arasında kaldığını, onun vefatından sonra da varislerinin bulamadıklarını söylediklerini bize anlatmıştır.

Yaptığı ilmi çalışmalardan Zahidü'l-Kevserî'nin ilimdeki üstünlüğü, ihatalı kitabiyat bilgisi ve ulfunun genişliği belli olmaktadır.⁴

Zahidü'l-Kevserî'nin eserlerinin Mısır, Suriye ve Pakistan'da tekrar tekrar basılmaları ve hatta Singapur'da görüştüğüm Endonezyalı alim Seyyid Hamid el-Altar'ın da memleketinde neşretmek maksadıyla benden Zahidü'l-Kevserî'nin eserlerini istemesi dünya ilim çevrelerinde kazandığı şöhretin delilleri olsa gerektir. Yine Kevserî'nin şahsiyeti ve eserlerini ilmi olarak incelemek üzere Ürdün Üniversitesi'nde iki

* Doç. Dr.
Marmara
Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Dipnotlar

1- Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, 1981, IV, 137-8; **Muhammed Zahid el-Kevserî, Hanefî Fıkhnın Esasları**, (Çevirenler Doç. Dr. Abdülkadir Şener, Dr. M. Cemal Sofuoğlu), Ankara, 1982, s. 6.

2- Yusuf Es'ad Dâğır, **Masâdiru'd-Dirâsâtî'l-Edebiyye**, Beyrut, 1972, III (İkinci Kısım), 1094.

3- Bu icazetname Kevserî'nin mümtaz talebelerinden Abdülfettah Ebu Guddê tarafından dipnotlar ve daha önce verilen iki icazetnamede ilave edilerek tekrar neşredilmiştir (Haleb, 1413 h./1993 m.).

master tezi⁶ ve Ezher Üniversitesi'nde bir doktora⁶ tezinin hazırlanmış olması onun İslam aleminde ve akademik çevrede kazandığı itibarı gösteren şahidlerdir.

Zahid el-Kevseri'nin, öğrencileri tarafından derlenen ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı 1414 h./1994 m.'de yapılan "**Makâlâtü'l-Kevseri**"nin baş tarafında Muhammed Ebu Zehra, Muhammed Yusuf el-Bennûrî gibi ilim adamlarının Hocamız hakkında yazılı şahadetleri yanında onu tanıyan herkes de ilmine ve edebine hayranlıklarını dile getirmektedirler.

Mesela Malezya'da tanıştığım Milletlerarası İslam Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarından ve Kevseri'yi Mısır'da tanımış olanlardan Prof. Dr. Alaeddin Harufe de, onun ilmi derinliğinden ve ilim erbabı nezdindeki itibarından büyük bir sitayişle bahsetmiştir.

Yine Ağustos 1983'te Tunus'ta Kasaba mıntıkasındaki camiin imamının Zahidü'l-Kevseri'yi övüşünü ve "O ne büyük adamdı! İlimle takvayı şahsında bir araya getirmişti!" deyişini de bu konuda unutmadığım tatlı bir hatıra olarak kaydetmek isterim.

Artık bundan sonra, bizim akademik çevrelerimizin de kendi ülkemizin yetiştirdiği değerli ilim erbabının çalışmalarına daha yakın bir ilgi göstereceğini ümid ediyorum.

İlmi çalışmalarını daha çok Tefsir, Hadis, Fıkıh, Fıkıh Usulü ve Arap Dili ve Edebiyatı sahalarına teksif eden M. Zahidü'l-Kevseri şiirle meşgul olmuştur. Eserlerinden **İrğamü'l-Merid'** kendisinin kaleme aldığı bir manzumenin nesren açıklamasıdır. Ayrıca Zahid Efendi'nin hocalık yaptığı Medresetü'l-Mütehassisin'de öğrenim görmüş olanlardan merhum ve muhterem hocam Seyyid Cemaleddin Parlakışık da Zahidü'l-Kevseri'ye ait olduğunu söylediği birkaç beyti ezberinden okumuştur.

Zahid Efendi'nin gerek kendi telifi olarak gerekse takdim ve dipnotlar ilavesiyle neşrettiği eser şeklinde pek çok ilmi hizmeti olmuştur. Gerek makaleleri gerekse matbu ve gayr-i matbu eserleri hakkında **Makâlâtü'l-Kevseri**'de ve burada zikredilen diğer kaynaklarda tafsilat vardır.

Bu yüzden Zahidü'l-Kevseri'nin fikren anlaşılamadığı kimseler hakkındaki ma'lumatı o kaynaklara havale ederek burada kendisinin telifi olan eserleri zikretmekle, ilmi çalışmaları hakkında bir fikir vermekle iktifa etmek istiyoruz:

A- Basılmış Olan Eserleri:

- 1- İrğamü'l-Merid fi Şerhi'n-Nazmi'l-'Atid li Tevessülü'l-Mürid,
- 2- en-Nüketü't-Ta'rife fi't-Tahaddüsi 'an Rudud ibni Ebi Şeybe ala Ebi Hanife,
- 3- İhkaku'l-Hak...,
- 4- Te'nibu'l-Hatib...,
- 5- et-Terhib bi Nakdi't-Te'nib,
- 6- Min 'İberi't-Tarih,
- 7- el-İşfak ala Ahkâmi't-Talâk...,
- 8- et-Tahriru'l-Veciz fimâ Yebteğihü'l-Müste-

ciz,

- 9- Mahku't-Takavvul fi Mes'ele'ti't-Teveşşül,
- 10- Nazratün Âbira fi Mezâimi Men Yünkürü Nüzüle İsa -Aleyhisselam- Kable'l-âhire,
- 11- Safaâtü'l-Bürhan alâ Safahâtü'l-Udvan,
- 12- Raf'u'l-İştibah an Hükmi Keşfu'r-ra'si ve Lübsi'n-Nial fi's-Salât,
- 13- Ta'tiru'l-Enfas...,
- 14- Haninu'l-Mütefecci ve Eninu'l-Mutevecci (I. Dünya Savaşı'nın getirdiği felaketlerle ilgili),
- 15- el-Ferâidü'l-Vâfiye-fi ilmeyi'l-Arûdi ve'l-Kâfiye,
- 16- el-İfsah an Hükmi'l-İkrah...,
- 17- Mülefihasu Tuzhibi't-taci'l-Lüceyni fi tercemeti'l-Bedri'l-Ayni,
- 18- el-İstisbar ...,
- 19- Lemahatu'n-Nazar fi Siyeri'l-İmam Züfer,
- 20- Bülûğü'l-Emani ...,
- 21- el-İmta ...,
- 22- el-Hâvî fi sirati'l-İmam Ebi Ca'fer et-Ta-hâvî,
- 23- Nibrâsu'l-Mühtedi fi İctilâi Enbai'l-Arif Demişdaşı'l-Muhammedi,
- 24- el-İstisbâr fi't-Tahaddüsi ani'l-Cebri ve'l-İhtiyar,
- 25- Tarihu'l-firâki'l-İslamiyye Menşeu'hâ ve ve'htilafuha, ve esbabu taaddudiha.

B- Basılmamış Eserleri:

- 1- Nazmu Ava'mili'l-'rab (ilk eseri, Farsça),
  - 2- İzâhatü Şubheti'l-Muammem an İbârâti'l-Muharrem,
  - 3- el-Cevâbü'l-Vefi...,
  - 4- es-Suhufü'l-Münteshire fi Şerhi Usulü'l-Aşere...,
  - 5- Tervidu'l-Kariha (...fi'l-mantık),
  - 6- Kurratu'n-Nevâzir fi Âdâbi'l-Münâzir,
  - 7- İs'âdü'r-Raki ale'l-Meraki,
  - 8- Alâ Şerhi'l-Cami,
  - 9- Tedribu'l-Vasif alâ Kavâidi't-Tasrif,
  - 10- el-Fevâidü'l-Kâfiye fi'l-Arûd ve'l-Kâfiye
  - 11- Tedribu't-Tullâb alâ Kavâidi'l-'rab,
  - 12- İbdâu Vücühü't-Te'addi fi Kâmilü'bni Adıyy,
  - 13- Nakdu'd-Duafa (li'l-Akilit),
  - 14- et-Ta'kibu'l-Hasis limâ Yenfihi "İbnu Teymiyye" mine'l-Hadis,
  - 15- el-Buhûsu'l-Vefiyye fi Müfradâti'bni Teymiyye,
  - 16- er-Ravdu'n-Nadırü'l-Verdi fi Tercemeti'l-İmami'r-Rabbâniyyi's-Serhendî.
- Bu kitabının Türkçe yazdığı tek eseri olduğu bildirilmektedir.⁸
- 17- el-Medhalu'l-Amm li 'Ulûmi'l-Kur'ân⁹,
  - 18- Ref'ur-Ribe an Tahabbü't-bni Kuteybe,
  - 19- Kataratu'l-Ğayr min Hayâti'l-Leys,
  - 20- Abesu'l-Müfterin bi Decâcileti'l-Muammerin,
  - 21- el-İhtimâm bi Tercemeti'bni Hümâm,
  - 22- Faslu'l-Makâl fi Temhisi'l-Evğâl,
  - 23- el-Buhûsu's-Seniyye an ba'dı Ricâli esâ-nidi't-Tarikati'l-Halvetiyye.

4- Yusuf Es'ad ed-Dâğır, a.g.e., s. 1093; Sefer E. Berzeg, **Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü**, Samsun, 1995, s. 145-6.

5- İsimlerini henüz tesbit edemediğim tezlerin yapıldığını Abdulfettah Ebu Gudde'nin "**et-Tahriru'l-Veciz**" e yazdığı mukaddimeden öğreniyoruz.

6- (Sudan'lı) Hamid İbrahim Muhammed, eş-Şeyh Muhammed Zahid b. el-Hasen b. Ali el-Kevseri ve Cühüdühü'l-Kelâmiyye, Cami'atü'l-Ezher, Külliyyetu Usulid-dîn, Kısmu'l-'Akidedü ve'l-Felsefe, 1408 h./1988 m. (Basılmamış doktora tezi)

7- **Altun Silsile** adıyla M. Vehbi Şahinalp ve M. Zahid Kalfagil tarafından terceme edilmiş ve İstanbul'da 1993'te yayınlanmıştır.

8- Hamid İbrahim Muhammed, a.g.e., s. 75.

9- Hamid İbrahim Muhammed, a.g.e., s. 76.